

GAZETE ÇMO 'NUN 3. SAYISINDA, ÇEVRE İLE İLGİLİ GÜNCEL ÇELİŞKİLERE FARKLI BİR AÇIDAN YAKLAŞABİLMEK ADINA, ODTÜ FELSEFE BÖLÜMÜ HOCALARINDAN PROF.DR.AYHAN SOL İLE KEYİFLİ BİR SÖYLEŞİ GERÇEKLEŞTİRDİK.

Söyleşi: Melis MUZ

ODTÜ Çevre Müh. Bölümü, Proje Asistanı

Bize biraz kendinizden bahseder misiniz?

Tabii. Aslında yabancı sayılmam ÇMO'ya; çünkü ben de Jeoloji Mühendisleri Odası'na (JMO) üye olan bir jeoloji mühendisiyim. MTA'da yıllarca jeoloji mühendisliği yaptım. O sırada felsefe doktorası yaptım, daha sonra ODTÜ Felsefe Bölümüne geçtim. Kısacası, aslında mesleğim mühendislik. Bir arkadaşımınla beraber JMO'nun düzenlediği bir kongre için bir bildiri hazırlamıştık. Bu sayede çevre felsefesine başladım. Yaklaşık sekiz senedir de ODTÜ'de lisans ve yüksek lisans düzeyinde Çevre Felsefesi/Etiği dersi veriyorum. Ayrıca bu konuda çeşitli popüler ve akademik yazılar da yazdım. Bazı yüksek lisans ve doktora öğrencilerime de çevre felsefesi konusunda danışmanlık yapıyorum.

Çevre etiği konusunda doğayla uyumlu teknolojileri destekleyen bir grup ve teknolojiyi tamamen reddeden bir grup var. Siz mühendislik eğitimi almış bir insan olarak çevreyle teknolojinin bir uyum yakalayabileceğine inanıyor musunuz?

Doğrusu, bir felsefeci olarak bu ikisi arasında bir tercih yapmak çok zor çünkü her iki tarafın da kuvvetli argümanları var; ama bu dünyada yaşayan herkes gibi ben de bir yandan sahip olduğumuz teknolojiden vazgeçmeyelim, bir yandan da çevreyle bir problemimiz olmasın, istiyorum. Gördüğümüz gibi benim de bir bilgisayarım var; araba kullanıyorum ve saire. Bu noktada, felsefi tutumumuz da önemli. Yani eğer insan-merkezci bir tutumumuz varsa o zaman çevreyle ilgili kaygılarımızla teknolojiyle ilgili kaygılarımızı bir şekilde uyumlu hale getirebiliriz. Sürdürebilir kalkınma gibi! Çevreyle barışık, çevreye ve dolayısıyla bize daha az zararı olan teknolojiler üretiriz ve bir şekilde bunu sürdürülebilir hale de getirebiliriz, diye düşünüyorum. Çevre-merkezci bir tutumumuz varsa, o zaman aslında teknolojik her gelişme çevreye az ya da çok zarar veriyor demektir. Hatta bırakın teknolojik gelişmeleri, insan varlığının sayısal olarak artması bile, diğer canlı sistemlerine zarar veriyor. Dolayısıyla aslında çevre-merkezci açıdan baktığımızda, bu ikisinin bir arada olması mümkün değil. Bazı felsefecilere göre insanların, hem sayısal hem de ekonomik gelişmişlik olarak eski günlere dönmesi lazım. Belki şu an hayal gücümüz bunu yapmak için yeterli değil, belki de doğayla uyumlu bir teknoloji geliştirmek mümkün; ama şu anki teknoloji geliştirme tavrımız ve beklentilerimiz öyle bir düzeyde ki burada bir yanlışın olduğu kesin. Bugünkü teknoloji anlayışımızla yanlış bir yöne doğru gittiğimiz görülebilir.

İnsanlar doğanın sahibi oldukları fikrine nerden kapıldılar/aydınlanma felsefesinin sonucunda insanın doğayı teknolojiyle kontrol altına alması, aydınlanma fikrinin bir yanlışlığı mı yoksa aydınlanma fikrinin yanlış anlaşılması mı?

Antropolog değilim; ama okuduğum bir takım belgelere dayanarak söyleyebilirim ki insanlar, başta doğayı kontrol etme düşüncesinde değillerdi. Aksine, doğayla uyumlu bir biçimde yaşıyorlardı. Diğer taraftan aslında insanlarınher zaman doğayla uyumlu değil, doğayla mücadele içinde oldukları da anlaşılıyor. Zaman zaman doğayı, korunmak zorunda oldukları bir düşman olarak gördükleri düşüncesi açık. Bugün doğayla uyum içinde olan küçük topluluklar hâlâ var; ama Batı toplumuna baktığımız zaman doğaya karşı korunmak zorunda olduklarını düşünerek bir şeyler yaptıklarını görüyoruz. Özellikle yerleşik tarıma geçtikten, doğayı kontrol edebilmeye başladıktan sonra, kuşkusuz doğaya sahip olabileceklerini fark ettiler ve doğadan olabildiğince fazla yarar sağlama düşüncesi böyle bir dönemde ortaya çıktı. Aydınlanma, bireyin yeniden kendi farkına varması ve bununla birlikte, kendi için doğaya da egemen olma-olabilme düşüncesinin gelişmesine de yol açmış olmalı. Dolayısıyla aydınlanma yanlış anlaşılmış değil; ama o dönemde insanlar kendi varlıklarını sürdürmek için mücadele ediyordu. Şimdi geriye dönüp, aydınlanma fikri yanlış mıydı, demek anlamlı olmaz; çünkü o zaman onlar doğaya zarar verebileceklerinin farkında değillerdi. Doğayı sonsuz bir kaynak olarak görüyorlardı. Hiçbir felsefeci de o zaman doğayla ya da hayvanlarla ilgili bir problem olduğunu görmüyordu. Ancak 19.

yüzyılın sonlarına doğru bazı felsefeciler burada bir yanlış olduğunu düşünmeye başladı. Yanlış olan, bugün de doğaya egemen olma eğilimimizi sürdürüyor olmamızdır.

Sürdürülebilirlik kavramını aslında doğaya dönüş adı altında etik bir kavram olarak ortaya çıkmasına rağmen, bu anlayış sadece günümüzün yeni trendi olmakla mı sınırlıdır? Yoksa gerçekten insanların etik anlamda farkındalıklarını geliştirmelerine bir örnek midir?

Sürdürülebilirlik kavramına hiçbir zaman çok sıcak bakmadım. İnsan-merkezci bir tutum, adeta ekonomik bir model. Gelecekle ilgili belirsizlikler var. Dolayısıyla bazı tasarruflar yapıyorsunuz ve hayatınızı bir şekilde sürdürmeye çalışıyorsunuz. Bir insanın kendi ekonomisini sürdürülebilir şekilde yaşamasıyla ya da bir ülkenin ekonomisinin sürdürülebilir olmasıyla, doğanın sürdürülebilir bir şekilde kullanılması arasında fark var. Sürdürülebilirlik, aslında sanki etik bir modelmiş gibi öne sürülüyor; ama halbuki sürdürülebilir olan bir politika/tutum etik olmayabilir. Dolayısıyla bu ikisi birbiriyile bağdaşacak, diye bir şey yok. Ben sıcak bakmıyorum. Bu şekilde doğayı daha fazla kontrol altına almamıza ve doğayı daha fazla tahrip etmemize neden olacağı için ekonomist bir sürdürülebilirlik anlayışı bana doğru görünmüyor. Diğer taraftan, sürdürülebilirliğin kendi anlayışı içinden baktığımızda da sorunlar var. Doğal kaynakların bir kısmını sürdürülebilir şekilde kullanamazsınız çünkü bunlar tükenmek zorunda. Bunların yerine yenilerini koyabilirsiniz ama bu aynı şey demek olmayabilir. Yani bu fosil yakıtlar yerine güneş enerjisini ikame etmek gibi basit değil. Tükettiğimiz nesnelere bizim için yerine konulabilir veya yenilenebilir olabilir ama doğa için böyle olmayabilir. Diğer yandan yakın gelecekle ilgili çok kötü senaryolar var. Kendimiz için bazı önlemleri şimdi almaya başlasak bile, geri dönüşü olmayan bir evreye geldiğimiz iddia ediliyor. Doğruysa, sürdürülebilirlik gibi yavaş çözümler insanlığı kurtarmaz; olsa olsa zengin ülkelerin ve/ya zenginlerin bir kısmını kurtarabilir.

Özellikle küresel ısınma tartışmaları popülerite kazanmaya başladıktan sonra, çevreye duyarlılık politikaya alet edilmeye başlandı. İnsanların içine korku tohumu salmak için kullanılan birçok öğeye ve belirgin bir şekilde korkuya dayalı yönetim politikasına dâhil oldu. Buna etik açıdan ne gibi önlemler alınabilir?

Bir şey politikanın konusu olunca istismar konusu olmaktan kaçınıyor. Oysa birçok sorun gibi küresel ısınmanın da çaresi politikadan geçiyor ama günümüzde çok bilmiş politikacıların kendi aralarında oynadıkları bir oyunu andıran politikadan değil. Etik kuramları doğru davranışların neler olabileceğini önerirken, özellikle kitlesel olarak tutum değişikliği gerektiren doğruların hayata geçirilmesi için herkes tarafından sahip çıkılması

gerekiyor. Bu etik kuramcılarının vaaz vermesiyle değil politika ile gerçekleştirilir. Ama katılımcı bir politik anlayış şart. Örneğin Doğu Karadeniz’de yaşayan insanların HES’ler konusunda söyleyecek sözü varsa (Türkiye’de insanların gönüllü olarak çevre konusunda topluca düşünce ifade etmeleri çok nadirdir) bunu dinlemek gerek. Ama bugünkü standart politikacılar ve politika yapma biçimi katılımcılığı dikkate almıyor, tam tersine dışlıyor. Bu tür bir politik anlayış her tür eğilimi, her tür problemi, kendine alet edecektir. Örneğin HES’ler, sürdürülebilir temiz bir enerji kaynağı olarak sunuluyor. Barajlarla ilgili tartışmalar da keza öyle. İnsanlar için sürdürülebilir olan şey, doğa için sürdürülebilir olmuyor ya da orada yaşayan insanlar için sosyolojik dengeyi bozuyor.

Karbon ticareti denen kavram sera gazı emisyonunu belirtilen hedeften daha fazla azaltan bir şirketin/ülkenin, gerçekleştirdiği bu ek indirim başka bir taraf şirkete/ülkeye satabilmesi olarak özetlenebilir. Özellikle Kyoto’nun emisyon azaltım hedeflerine ulaşmak için kurulmuş bir mekanizmadır. Buna göre gelişmekte olan ülkeler gönüllü olarak temiz enerjiyle ilgili bir proje yaptıklarında karbon kredisi kazanmaktadırlar ve bunu gelişmiş ülkelere satabilir; ancak yapılan uygulamalar insan haklarını sömürecek bir boyuta ulaşabiliyor. Örneğin Brezilya’da yapılan bir uygulamayı ele alalım. Avrupalı şirketlerden biri Brezilya’nın bir bölgesi için ağaçlandırma projesi finanse ediyor. (Tabi ki bu sayede gerçekleşecek olan CO₂ azalımını kendi kullanacak!) Bu bölgede yaşayan insanlara 9 gün içinde bölgeyi boşaltmaları söyleniyor ve daha sonra söz verilen istihdamların yarısı bile gerçekleşmiyor. Ekilen ağaçlar genelde okaliptüs olduğu için -çok fazla suya ihtiyaç duyan bir tür- yerel halkın su kaynakları da tükeniyor, kimi işletmeler kapanmak zorunda kalıyor. Kısacası ortada iyi bir amaç var gibi dururken yapılan uygulamalar pek de öyle olmadığını gösteriyor. Bu saptırmalar sizin açınızdan nasıl görünüyor? Sizce bu uygulamaların çevre etiği açısından kabul görmesi için ne gibi sınırlamalar getirilmelidir?

Bugün az gelişmiş ülkeler, CO₂ salınım haklarını gelişmiş ülkelere satarken, korkarım yarın bir gün gelişmiş ülkeler “çevre dostu” teknolojileri geliştirerek bu uygulamayı tam tersine döndürecek. Az gelişmiş ülkeler onlardan bu hakkı satın almak zorunda kalabilir. Onların zamanında kirletmiş oldukları dünyayı temizlemek için bile, az gelişmiş ülkelere bunu talep edebilir duruma gelebilirler. Her şey bir yana, havayı kirletme hakkı bile bir piyasa unsuru haline gelmiş görünüyor. Ne denebilir ki buna? Dünyada her şeyin yapılışını sağlayan bir mekanizma var ve çevre konusu da artık bunun bir parçası haline geliyor. Bu durumda çevre etiğinin çok fazla söyleyebileceği bir şey yok gibi geliyor bana. Hazırdaki uygulamaları “etikleştirme” kaygıları olabilir sadece. Mesela herkesin

gelişigüzel CO₂ salmasını düşünürseniz, bir tarafta da insanlara belirli sınırlamalar getiriliyor ve bu tabii ki daha etik gibi görünüyor. Başta sürdürülebilir kalkınmaya yanlış dedim; ama sürdürülebilir kalkınma tabii ki önceki duruma göre bir ilerleme. Bunu kabul etmek gerekir. Brundtland Raporu aslında bir ilerleme. O zamandan sonra, gelecek kuşaklar düşünölmeye başlanıyor. (Aslında felsefeciler bunu zaten söylüyorlardı ama ilk kez bir uluslar arası resmi rapora girdi.) Bu da aslında bir ilerleme gibi görünüyor; ama verdiğiniz örnekteki gibi istenmeyen durumlar da gerçekleşiyor. Bu maalesef çevre felsefecilerinin kendi kendilerine analiz yapabilecekleri problemler olmaktan çok öte bir şey. Aslında çevre felsefesinin akademik olarak felsefeciler arasında pek itibar görmemesinin nedeni, bir takım günlük problemlerle çok yakından alakalı olması. Maalesef bazı felsefeciler felsefeyi tamamen soyut, dünyayla hiçbir ilgisi olmayan bir uğraşı olarak görüyor. Öyle bir tarafı var kuşkusuz; ama çevre felsefesine baktığınız zaman hayatla çok yakından ilişkili ve olmak zorunda. Bu, felsefenin bugüne kadar dünyaya en çok yaklaştığı alanlardan bir tanesi. Buradaki sorular öyle sorular ki çevre felsefesinde geliştireceğimiz görüşlerimiz doğrudan doğayla ilgili ve uygulaması olabilecek görüşler olmak zorunda. Şu anda karşımızda o kadar ciddi sorunlar var ki bu sorulara cevap vermek için çevre felsefesi bir şeyler söylemeye çalışıyor. Daha soyut kuramlar geliştirmeye çalışırken doğrudan hayatla ilgili şeylere cevap vermek durumunda kalıyor. Ben, felsefecilerin bu konuda yalnız başlarına çok da başarılı olacaklarını sanmıyorum. Bir yandan felsefecilerin de aslında diğer meslek grupları kadar bu meselelere sahip çıkmaları gerektiğine inanıyorum. Türkiye’de akademik olarak çevre felsefesiyle uğraşan felsefecilerin sayısı bir elin parmaklarını geçmez. Akademik olarak çok ilgi çekmiyor. Akademi dışında çevreye duyarlılık çok daha fazla! Dünya’daki her şey başka türlü yürüdüğü için, biz ne kadar iyi niyetli olsak da, bir de gerçekleştirilebilirliği var. Felsefenin kolay ve güzel bir tarafı var, o da serbestçe düşünebileceğiniz her şeyi, tutarlı olmak kaydıyla düşünebiliyorsunuz. Bunun uygulanabilir olup olmadığını düşünmeden, serbestçe düşünüp kendinize modeller oluşturabiliyorsunuz; ama bu alan böyle bir alan değil, uygulamalı alanlar böyle değil. Etkileşim içinde olan çevre mühendisleri ya da çevreye duyarlı insanlar, birbirlerini anlayamıyor bile. Aslında çevre felsefecileriyle de böyle bir kopukluk var. İşin doğası bu. Fazla idealist olanlarla gerçekçi olanlar arasında olan bir problem bu. Bazen günü kurtarmak da gerekli. Bütün bunlardan vazgeçip en idealist en iyi modeli mi kuralım, insan nüfusunu 6 milyardan 600 bine mi indirelim -ki bunu savunan felsefeciler de vardı. Doğrusu buymuş gibi görünüyor; ama 5 milyar insandan vazgeçmek de ekofaşist bir yaklaşım. Herkesi etkileyecek küresel bir felaket gelecek diye korkuyoruz. Buradan da bakınca, günü kurtarmak hiçbir anlam ifade etmiyor. Günü kurtarsak da geleceği

kurtaramayacağız; ama geleceği kurtaracağız diye de bugünü feda edemeyiz. Böyle bir açmaz içindeyiz.

Nükleer santrallerle ilgili olarak bir grup bunun kazançlarından bahsederken bir grup da bunların felaketi getireceğini söylüyor ve yaşanmış örnekleri kanıt olarak sunuyor. Dünya nükleer enerjiden vazgeçerken, vatandaşını depreme karşı bile koruyamayan, Çernobil felaketini yüzüne gözüne bulaştırmış bir devletin, nükleer santrali güvenli bir seçenek olarak sunması aşamasında etik anlamda hangi noktalar atlandı ve neler yapılması gerekirdi?

Bildiğim kadarıyla nükleer enerji, ekonomik bir enerji değil. Sadece öyle gibi görünüyor. Etik problemlerden önce aslında ekonomik problemler dile getiriliyor. Yetkili kişiler nasıl ikna oluyor buna, bilmiyorum. Çok doyurucu açıklamalar da dinleyemiyoruz zaten. Suçlayıcı ya da küçümseyici ifadeler var sadece. Etik olarak her şeyde bir problem var; ama kısa vadede bir problemi çözeceksek orada da etikten söz etmek mümkün. Ne var ki bütün soruların sonunda şunu söyleyebilirim ki en baştan bizim dünyaya bakışımızda, hayat şeklimizde, bütün bu etik tutumlarımızda bir problem var; çünkü öyle bir yaşam sürüyoruz ki bu yaşamın bu şekilde gitmesi mümkün değil. Bu yaşam biçimlerini, bu zihniyeti değiştirmemiz de bana imkansız gibi görünüyor. Çok net söyleyebileceğim çok temel bir yanlışlık var; ama yanlış olduğunu şu an görsek bile doğrusunun nasıl yapılabileceğini söyleyemiyoruz. Doğrusu ne onu söylüyoruz; ama bu geçiş nasıl olacak, insanlara derdimizi nasıl anlatacağız, nasıl fedakarlıkta bulunacağız? Bu, aslında felsefenin konusu olduğu kadar sosyal psikolojinin de konusu. Onlar aslında bize bu anlamda yol gösterebilir. Çok da iyimser değilim doğrusu. Geleceğin çok da parlak olmadığını düşünüyorum; ama çok da fazla bir şey yapamıyorum bunun için. Tabii bir çevre felsefesi bile bunu yapmazken insanlardan nasıl bekleyeceğiz, bilmiyorum.